

Aspects of sustainability in regional territorial planning – focusing on the territorial planning of two counties in the North Hungarian region

JÁNOS SZLÁVIK – HAJNALKA CSÁFOR – TEKLA SZÉP

The basic aim of sustainable territorial planning is to develop and implement a programme based on the principle of sustainable development, with the active participation of local governments and the support of the population. Sustainability in territorial planning ensures that the citizens of towns and villages within the region (micro-region, district, county) feel to be at home, at present time as well as in the future. To achieve this, the three dimensions of sustainable development (natural, social and economic) need to be connected in a dynamic and conscious way. In our paper we discuss the sustainability principles identified in the territorial development plans for 2014-2020, with a special focus on Heves and Borsod-Abaúj-Zemplén counties.

Keywords: regional development, regional development programme, sustainability, social awareness, Heves county, Borsod-Abaúj-Zemplén county, Hungary.

JEL codes: R58, Q56, Q58.

A fenntarthatóság szempontjainak megjelenése a területfejlesztésben – két Észak-magyarországi megye területfejlesztési koncepciójának példáján

SZLÁVIK JÁNOS¹ – CSÁFOR HAJNALKA² – SZÉP TEKLA³

A fenntartható területfejlesztési program alapvető célja, hogy az önkormányzatok aktív és cselekvő közreműködésével, a lakosság tevőleges támogatásával olyan program kerüljön kidolgozásra és megvalósításra, amely a fenntartható fejlődés elvére épül. A fenntarthatóság területi programjának segítségével egy olyan térség szerveződik (kistérség-járás, megye), amelyet a lakosok otthonnak tekintenek, abban ők és gyermekeik, a városok, falvak mai és leendő polgárai otthon vannak. A fenti cél megvalósításához a fenntartható fejlődés három dimenziója (természeti, társadalmi és gazdasági) közötti dinamikus-harmonikus együttműködést kell tudatosan megteremteni. Tanulmányunkban ezen elvek megjelenését vizsgáljuk a 2014–2020-as időszakra elfogadott megyei területfejlesztési koncepciókban, különös tekintettel Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékre.

Kulcsszavak: területfejlesztés, területfejlesztési program, fenntarthatóság, társadalmi tudatosság, Heves megye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye.

JEL kód: R58, Q56, Q58.

Bevezetés

Jelen tanulmányban a fenntarthatósági szempontok megjelenését vizsgáljuk a Magyarországon – a 2014–2020-as tervezési időszakra – készülő megyei területfejlesztési koncepciókban, különös tekintettel Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékre. Mindkét koncepció véglegesnek tekinthető változata 2013. február végére készült el, amit a társadalmisítás folyamata követett. Elsősorban a koncepciók célrendszerében vizs-

¹ PhD, egyetemi tanár, az MTA doktora, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, e-mail: szlavik@ektf.hu.

² PhD, főiskolai docens, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, e-mail: hcsafor@ektf.hu.

³ PhD, egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, e-mail: regtekla@uni-miskolc.hu.

gáltuk a térségi fenntarthatóság egyes kritériumainak jelenlétét és azt, hogy mennyire felelnek meg a koncepcióban megfogalmazott célok a fenntarthatóság felé való átmenet kulcsterületeinek.

Fenntarthatóság a területfejlesztésben

Az EU fejlesztéspolitikai kereteit vizsgálva (OFTK 2012) láthatjuk, hogy a fenntartható fejlődés, azaz az erőforrások befogadó, fenntartható és hatékony felhasználása, a természeti-társadalmi és kulturális értékek körültekintő, megtartó és fenntartható kezelése alapvető szempont a területek integrált fejlesztése során. A *Lisszaboni Stratégiát* váltó *Európa 2020* elnevezésű, 10 évre szóló növekedési stratégia az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés feltételeinek megteremtését hivatott biztosítani, és kiemelten kezeli a foglalkoztatás, az oktatás, a kutatás és az innováció mellett a társadalmi befogadás elősegítését, a szegénység enyhítését, valamint az éghajlatváltozás elleni küzdelmet és az energiaügyet is.

Az *Európai Unió Területi Agendája 2020*, mely stratégiai iránymutatásul szolgál a területfejlesztés számára, prioritásai között említi a városok és sajátos adottságú vidéki térségek integrált fejlesztését, a helyi gazdaságon nyugvó globális versenyképesség biztosítását és a régiók ökológiai, táji és kulturális értékeinek kezelését és összekapcsolását.

A kohéziós politika elsődleges célja az Unión belüli társadalmi-gazdasági és területi egyenlőtlenségek csökkentése mellett az EU versenyképességének növelése (Bujdosó et al. 2013). Kapcsolódva az *Európa 2020* stratégiához, a kohéziós politikát a 2014–2020-as tervezési időszakra – közös programozási eszközként – az ún. *Közös Stratégiai Keret* határozza meg, amely 11 tematikus célkitűzést fogalmaz meg, ezáltal adva stratégiai iránymutatást az egyes tagországok területi fejlesztéséhez. Ezen tematikus célkitűzések teljes összhangban állnak Magyarországgal érdekeivel és lehetséges jövőbeli fejlődési irányjaival is, ezenfelül többségük egybecseng a térségi fenntartható fejlődés kritériumaival:

- a kutatás, a technológiai fejlesztés és innováció erősítése;
 - az információs és kommunikációs technológiák hozzáférhetőségének, használatának és minőségének javítása;
-

- a KKV-k, a mezőgazdasági és halászati ágazatok versenyképességének javítása;
- az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaság felé történő elmozdulás támogatása minden ágazatban;
- az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás, kockázat-megelőzés és -kezelés ügyének támogatása;
- a környezetvédelem és az erőforrás-hatékonyság előmozdítása;
- a fenntartható közlekedés előmozdítása és a kapacitáshiányok megszüntetése a főbb hálózati infrastruktúrákban;
- a foglalkoztatás előmozdítása és a munkaerő mobilitásának támogatása;
- a társadalmi befogadás előmozdítása és a szegénység elleni küzdelem;
- beruházások az oktatás, készségfejlesztés és élethosszig tartó tanulás területén;
- az intézményi kapacitás javítása és a hatékony közigazgatás.

A *Közös Agrárpolitika 2013* (KAP 2013) alapvetően meghatározza Magyarország agrár- és vidékstratégiáját. A többfunkciós európai agrármodell egyik fő célja a természeti erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodás és a „zöld növekedés”, de kiemelt célok a szektor versenyképességének biztosítása mellett a helyi gazdaságok és a helyi piacok erősítése is (Ruszkai–Kovács 2013).

Az Unió a tervezésben elengedhetetlennek tartja a területi szemléletet és az ágazati politikák összhangját. A fenntarthatóság érvényesítéséhez nélkülözhetetlen a társadalmi-kulturális, a gazdasági és a természeti-ökológiai szempontok összehangolása, melyre a konkrét földrajzi egységekben/terekben nyílik leginkább lehetőség. Az egyes tevékenységeknek lényegesen eltérő hatásai lehetnek különböző karakterű térségekben, ezért a fenntarthatóság érvényesítésének egyik legfontosabb eleme a területi gondolkodás, a területi kohézió és a területi szempontok érvényesítése a tervezés, fejlesztés, értékelés és monitoring során.

A *fenntartható területfejlesztés* alapvető célja, hogy az önkormányzatok aktív és cselekvő közreműködésével, a vállalkozások együttműkö-

désével és a lakosság tevőleges támogatásával olyan program kerüljön kidolgozásra és megvalósításra, amely a fenntartható fejlődés elvére épül. A fenntarthatóság területi programjának segítségével egy olyan térség szerveződik (kistérség-járás, megye), amelyet a lakosok otthonnak tekintenek, abban ők és gyermekeik, a városok, falvak mai és leendő polgárai otthon vannak. A fenti cél megvalósításához a fenntartható fejlődés három dimenziója (természeti, társadalmi, gazdasági) közötti dinamikus-harmonikus együttműködést kell tudatosan megteremteni (Szlávik 2013):

- A *természettel harmóniában* élő társadalomnak cselekvő felelőssége van a természet értékeinek megőrzésében (kiemelten a biodiverzitás szintjén). Európában, így Magyarországon is a természet mai formájában már az ember által alakított élőrendszer, amely csak az ember tudatos cselekvései eredményeként maradhat fenn a jelenlegi szinten (pl. egy erdei rét, egy síkvidéki legelő elgazosodik, elgyomosodik, ha nem legeltetik vagy nem kaszálják, illetve a mezőgazdasági kultúrák térségében elterjednek az özönfajok – parlagfű, gyalogakác –, ha nem gazdálkodnak rajta). A természetvédelem és a gazdálkodás nem egymást kizáró fogalmak. Amennyiben az értékes természeti területeken környezetbarát módon gazdálkodunk (ökológiai gazdálkodás, ökoturizmus stb.), a természeti értékek fennmaradnak, sőt gazdagodhatnak is. A természet részét képezik a településeken lévő kertek is, amelynek művelése fontos feladat.

- *Fenntarthatóság és társadalmi tudatosság*: A fenntartható fejlődés szempontjából az ember komplexen, nem csak munkaerőként értendő. Ugyanakkor egy térség, megye vagy település csak akkor élhet fenntartható módon, ha az ott élőknek van munkájuk (tehát a munkaerejük is hasznosul). Ezért kiemelt cél a területfejlesztési koncepcióban a foglalkoztatás-intenzív gazdaság fejlesztése. A fenntartható helyi társadalom nem valósítható meg és nem fejleszhető a mélyszegénységben élő rétegek integrálódása nélkül. A felnőtt lakosság esetében ennek az eszköze a munkába való bevonás, a fiataloknál pedig a tartalmas oktatás.

- Sikeres megyei fenntartható területfejlesztési program csak a helyi társadalomért is *felelős gazdálkodói szféra* aktív támogatásával való-

sulhat meg. Segíti ezt a folyamatot az együttműködést ösztönző intézményrendszer megléte és jó működése, az adók és egyéb gazdasági szabályozók helyi specifikus kialakítása. Kérdéses, hogy a centralizáció hogyan hat a vállalatok felelős helyi társadalmi aktivitására.

A térségi fenntarthatóság vizsgálatának szempontrendszere

Fontos gyakorlati kérdés, hogy a fenntarthatóság szempontjai hogyan jelennek meg az országos fejlesztési koncepció mellett az egyes megyei területfejlesztési koncepciókban, azokon belül pedig a célrendszer egyes elemeiben. Az egyes tervek, programok és koncepciók fenntarthatósági értékelésére a *stratégiai környezeti vizsgálat* (SKV) módszertana szolgál, ezt alkalmazzák a területfejlesztésben is. A vizsgálat lényege az, hogy a vizsgált dokumentumot egy hatásértékelő mátrixban a vizsgálat tárgyára kidolgozott fenntarthatósági kritériumokhoz (értékrendhez) viszonyítják (Pálvölgyi–Csete 2011). A térségi fenntarthatóság kritériumait az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat. A térségi fenntarthatóság kritériumai

Célok és prioritások	
Helyi és térségi fenntarthatóság	Értékvédő gazdálkodás a megújuló forrásokkal
Globális fenntarthatóság	Ágazati integráció
Vonzó vidéki világ	Integrált termékpolitika
Élhető városok	Decentralizált fejlesztések
Értékvédő, diverzifikált gazdálkodás	„Termelj helyben, fogyassz helyben”
Gondosság és önzetlenség	„Dolgozz helyben”
Etikus működés	Minőségi termékek, innováció
Tudatos élelmiszer-termelés és -fogyasztás	Térségen belüli termelési együttműködések
Természetmegőrző térségfejlesztés	Takarékosság a kimerülő készletekkel
Ökológikus fejlesztések	Társadalmi méltányosság
Szennyezésmegelőzés és minimalizálás	Tudásalapú térségfejlesztés
Tovagyűrűző hatások minimalizálása	Társadalmi kohézió
Dematerializáció	Szolidaritás, területi kohézió
Újrahasznosítás és erőforrás-hatékonyság	Társadalmi participáció
Nemzedékek közötti igazságosság és társadalmi egyenlőség	Helyi ökoszociális érdekelttség és társadalmi felelősségvállalás

*Forrás: saját szerkesztés
Pálvölgyi–Csete (2011. 471–472) alapján.*

Jelen tanulmányunknak nem célja az SKV elvégzése, így nem állítunk fel hatásmátrixot, azt viszont megvizsgáljuk, hogy a központi útmutató alapján felépülő Heves megyei koncepció célrendszerében jelen vannak-e a térségi fenntarthatóság fenti kritériumai. A megyei koncepciók a központi útmutató alapján egységesen tartalmazznak alapelveket, jövőképet a megyére vonatkozóan és célrendszert (átfogó célok, stratégiai célok, horizontális célok).

Vizsgáljuk továbbá, hogy *a magyar fenntarthatóság felé vezető út négy kulcsterülete* hogyan jelenik meg a Heves megyei koncepcióban. Ezen kulcsterületek, amelyek hosszabb távon a fenntartható fejlődés működési feltételeiként határozhatók meg, a következők:

1. Befektetés a *humán tőke* újratermelésébe: egyéni, családi értékrend, szemléletmód, életmód változása.

2. Befektetés a *társadalmi tőke* újratermelésébe: közösségi, nemzeti értékrend helyreállítása.

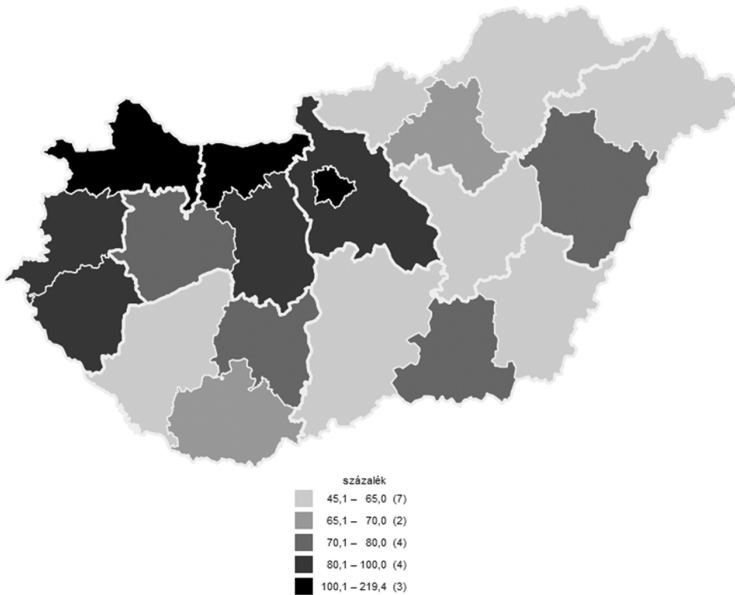
3. Befektetés a *természeti tőke* újratermelésébe: a nemzet természeti kincseinek megőrzése és tartamos használata.

4. Befektetés a *gazdasági tőke* újratermelésébe: a többszörös gazdasági függőség oldása és a nemzeti vagyon gyarapítása.

A térségi szemléletű fenntarthatóság olyan értékvédő gazdálkodás, amely lehetővé teszi, hogy a gazdaság az ökológiai eltartóképesség határain belül növekedjen, és ne rombolja a biológiai sokszínűséget és a természeti környezet által nyújtott szolgáltatások minőségét. A szigorú fenntarthatóság értelmezése szerint a természeti tőke nem helyettesíthető más tőkejavakkal, és a természeti tőke értéke sem csökkenhet az idő múlásával (Szlávik 2005; Csete 2009).

Fenntarthatósági szempontok a Heves Megyei Területfejlesztési Koncepcióban

Az Észak-magyarországi régió Magyarország hét statisztikai régiójának egyike, mely három megyéből tevődik össze: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád. A régió egyike Magyarország legkevésbé fejlett térségeinek, a KSH adatai (2013) szerint az egy főre jutó hazai termék 2011-ben nem érte el az országos átlag 60 százalékát (1. ábra). Borsod-Abaúj-Zemplén megye népessége 2013-ban meghaladta a 680 ezer főt, Heves megye lakossága ennek kevesebb mint fele (306 ezer fő).

Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján.

1. ábra. Egy főre jutó hazai termék az országos átlag százalékában (2011)

Heves megye hosszú távú területfejlesztési koncepciójának fókuszában az a *jövőkép* áll, amelynek megvalósíthatóságát kívánatosnak, ambiciózusnak, ugyanakkor reálisnak ítélik meg a társadalmi és gazdasági szereplők: „*Heves megye a megfelelően képzett és képezhető humán tőkére támaszkodó, innováció-orientált, versenyképes és kiszámíthatóan fejlődő gazdaságával, természeti erőforrásainak fenntartható használatával és társadalmi erőforrásainak folyamatos fejlesztésével, munkahealyek teremtésével és egyre javuló közbiztonságával 2030-ra a nemzetgazdaság fontos szereplőjévé válik.*” (HMTFK 2013. 4)

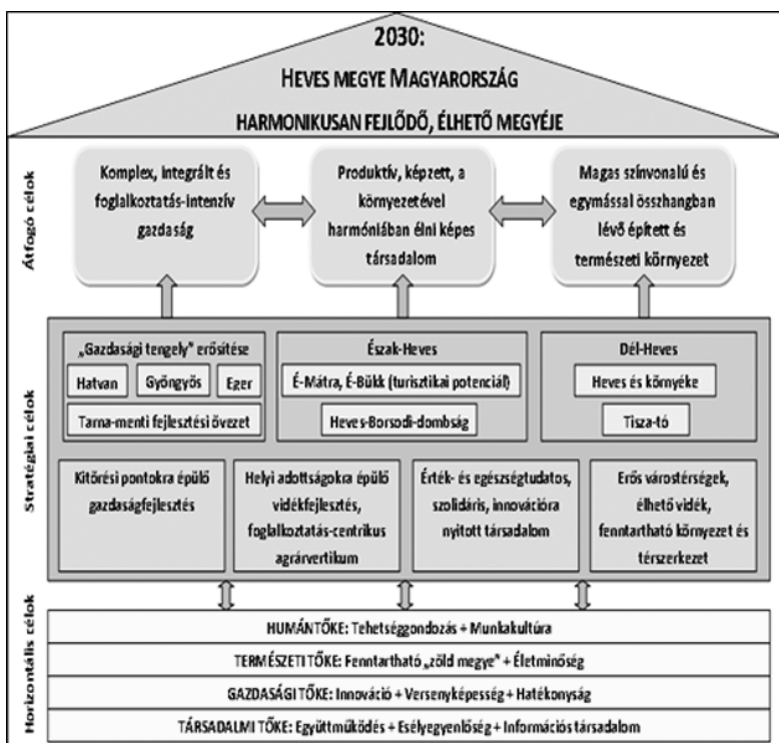
A *jövőkép* megvalósítása során különösen fontos az Európai Unióban szokásos alapelvek érvényesítése, melyek egyben a fejlesztési program megvalósíthatóságát és a megvalósítás módját is meghatározzák (HMTFK 2013):

– *fenntartható fejlődés*: csak hosszú távon fenntartható, társadalmi-gazdasági-környezeti szempontból kiegyensúlyozott, hosszú távon az

önfinanszírozás megvalósítására képes, illetve arra esélyes fejlesztések célozhatók meg;

– *esélyegyenlőség*: a megvalósítandó fejlesztések kedvezményezettje lehet a társadalom minden csoportja, annak érdekében, hogy az etnikai, nembeli, vallási, politikai nézetek szerinti és jövedelmi különbségek ne akadályozzák a megye lakosainak személyes fejlődését, gazdagodását, szociális érvényesülését, jól-létét;

– *partnerség*: a fejlesztési program a megye szereplőinek összefogását, közös mozgósítását feltételezi, közös célok megvalósítására vonatkozik; alapvető szükséglet a központi, a különböző szintű helyi intézmények, szervezetek, valamint a magánszféra együttműködése;

Forrás: HMTFK 2013.

2. ábra. Heves Megye Területfejlesztési Konceptiója 2014–2020 –
Célrendszer

– *adicionális*: a fejlesztési program bevonja a megyében mozgósítandó saját erőt is, hiszen a hosszú távú cél elsősorban olyan programok támogatása, melyekben a kedvezményezettek saját forrásaikhoz addicionálisan kapják a támogatást.

A jövőkép és az alapelvek megfogalmazását követően összeállításra került a 2. ábrán látható célrendszer, amely a megvalósítást szolgálja, és amely három átfogó célból, hét stratégiai (négy komplex és három területi stratégiai) célból, valamint tíz horizontális célkitűzésből áll.

A megye fejlődése érezhetően új minőségi szakaszhoz érkezett. Ebben a szakaszban folyamatosan bővíteni kell az infrastrukturális és intézményi szolgáltatásokat, de ezek mellett jelentősen fejleszteni kell a termelés és az életkörülmények színvonalát emelni képes tényezőket. Az erőforrásokból egyre nagyobb hányadot kell fordítani a lakosság életkörülményeinek javítására, ezen belül a képzés és oktatás színvonalának fejlesztésére, a környezet állapotának javítására, a település és térségek értékeinek megóvására, az emberi lakókörnyezet minőségét meghatározó tényezők megújítására. Egyidejűleg meg kell állítani a térségek és társadalmi rétegek leszakadását, ösztönözni kell a gazdasági bázis megújítását szolgáló, az innovációs folyamatok terjedését segítő tevékenységek és szervezetek letelepedését (HMTFK 2013).

Heves megye három főbb területi egységre bontható, amelyek eltérő fejlesztést igényelnek. A megye középső része magában foglalja a legjelentősebb vállalkozásokat (a befektetett tőke 90%-a és a hozzáadott érték 89,7%-a), itt koncentrálódik a lakosság többsége (69%-a), alapvetően városias térség, amely jelentős innovációs potenciállal rendelkezik. A megye északi része hegyvidéki jellegű, elzártabb és társadalmilag hátrányos helyzetű térség, jelentős a települések száma, azonban lakosságuk igen alacsony számú. Mindemellett a terület kiemelkedő természeti és turisztikai táji adottságokkal rendelkezik. A megye déli része szintén hátrányos helyzetű járásokat foglal magába, amelyeknek jobb az elérhetősége, de a klímaváltozás hatásainak is jobban kitett. A térség egykori iparát elveszítette, viszont a Tisza-tó mint komplex fejlesztési terület kitörést jelenthet.

A Heves megyei területfejlesztési koncepciót vizsgálva rögtön szembetűnik, hogy az átfogó és a stratégiai célok mindegyikéhez illeszkedő horizontális célkitűzések a fenntarthatóság felé történő átmenet kulcsterületeihez kapcsolódnak. Vizsgálatunkban először az átfogó célokat vizsgáljuk meg a térségi fenntarthatósági kritériumoknak való megfelelés alapján (2. táblázat).

2. táblázat. A térségi fenntarthatóság kritériumai
a HMTFK átfogó céljaiban

<p>1. átfogó cél: Komplex, integrált foglalkoztatás-intenzív gazdaság</p> <ul style="list-style-type: none"> • magas és kisebb hozzáadott értékű munkahelyek létesítése helyben • minőségi termékeket gyártó és innovatív cégek megyébe vonzása • a munkaerő piacképes tudással való ellátása • a hátrányos helyzetű lakosság esélyegyenlőségének megteremtése • a hátrányos helyzetűek foglalkoztatását elősegítő ösztönzők kialakítása
<p>2. átfogó cél: Produktív, képzett, környezetével harmóniában élni képes társadalom</p> <ul style="list-style-type: none"> • a családok megerősítése, a gyerekvállalás ösztönzése • biztos jövőkép biztosítása a fiatal generáció számára • társadalmi felzárkóztató programok • társadalmi szolidaritás és szociális szolgáltatások • a felnövekvő generációk helyben tartása • nemzeti, közösségi és egyéni felelősségvállalás és értékátadás • a megye oktatási és felsőoktatási intézményeinek szerepvállalása a lakosság tudatformálásában, környezettudatos szemlélet és gondolkodásmód erősítése, környezeti nevelés és szemléletformálás • a civil szféra szerepvállalásának erősítése • a közös ügyért való közös együttműködés segítése • a környezetvédelmi infrastruktúra fejlesztése • a környezeti károkozás csökkentése • fenntartható termelési eljárások és fogyasztási szokások támogatása • fenntartható életmód elősegítése • természeti erőforrások fenntartható hasznosítása és megőrzése a jövő generációk számára • kiegyensúlyozott, egészséges, élhetőbb környezet feltételeinek megteremtése

3. átfogó cél: Magas színvonalú és egymással összhangban lévő épített és természeti környezet

- a megye természeti értékeinek, kulturális értékeinek és épített környezetének megóvása, azok megőrzése a jövő generációk számára
- települések és településrészek rehabilitációja az építészeti értékek, valamint a táji és tájképi jellegzetességek megőrzése céljából
- rendezett települések, a zöldfelületek növelése és gondozása
- a megye vonalas infrastruktúrájának fejlesztése
- az épített környezet esetében épületenergetikai és energiahatékonysági korszerűsítés anyag- és energia-megtakarítás, valamint a hulladékképződés és az energiapazarlás okozta környezetterhelés csökkentése céljából
- hatékony hulladékgazdálkodás
- a kiemelkedő természeti adottságok (Bükki Nemzeti Park, Mátra, Hevesi puszták, Tisza-tó) és értékek védelme érdekében egységes megyei ökológiai hálózat kialakítása
- a megye védett értékeinek felkutatása, megőrzése és fenntartása
- a megye víztesteinek jó ökológiai állapotba hozatala és megőrzésük
- az erdőállományok védelmi funkciójának az erősítése és egységes erdőgazdálkodás kialakítása
- a természetvédelmi nevelés segítségével a környezettudatosság erősítése a lakosság körében, különös tekintettel a felnövekvő generációkra
- a természeti és az épített környezet harmóniája, ezáltal a környezetvédelem és a gazdaságfejlesztés ésszerű egyensúlyának megteremtése

Forrás: saját szerkesztés HMTFK 2013 alapján.

Láthatjuk, hogy az átfogó célok összeállításakor figyelembe vették a gazdaság–társadalom–természet hármasságát, és igyekeztek azokat úgy megfogalmazni, hogy a térségi fenntarthatóság kritériumai közül minél többet magukba foglaljanak. Ha áttekintjük a felsorolt – az egyes célok leírásának részletezéséből kiragadott – és a fenntarthatósággal összefüggő elemeket, és összevetjük őket az 1. táblázatban felsorolt kritériumokkal, akkor megállapíthatjuk, hogy azok szinte mindegyikére odafigyeltek a Heves megyei területfejlesztési koncepció összeállítói. Csak néhány olyan kritérium van, amelyek ezek között nem találhatóak meg (pl. a tudásalapú térségfejlesztés vagy az ágazati integráció), de a továbbiakban vizsgálandó stratégiai célok között ezeket is meg fogjuk találni (3. táblázat).

3. táblázat. A térségi fenntarthatóság kritériumai a HMTFK stratégiai célkitűzéseiben

1. stratégiai (területi) cél: Hatvan-Gyöngyös-Eger „gazdasági tengely” erősítése
<ul style="list-style-type: none">• az innovációs potenciál fejlesztése a versenyképes gazdaság erősítése és megtartása céljából• a vállalkozások közötti együttműködés erősítése• helyi beszállítói együttműködések és partnerhálózat erősítése• természeti erőforrások helyi kihasználása, a környezetipar fejlesztése• a helyben megtermelt áruk értékesítési lehetőségeinek erősítése• komplex tájrehabilitáció és tájrekonstrukció végrehajtása• felszíni és felszín alatti vízbázisok védelme• a helyi és közösségi közlekedés környezetbarát fejlesztése• energiahatékonyság, alternatív, megújuló energiára épülő helyi energia-termelés és ellátási rendszerek építése• a természetes gyógytényezőkre alapozott egészségipar minőségi fejlesztése• az egyedi természeti adottságokra, kulturális értékekre, borászatra alapozott turisztikai fejlesztések támogatása• befogadó várostérség erősítése
2. stratégiai (területi) cél: Az Észak-hevesi térség természetközpontú fejlesztése
<ul style="list-style-type: none">• a KKV-k jövedelemteremtő és innovációs potenciáljának erősítése• a helyi foglalkoztatás növelése• a digitális társadalom fejlesztése, az információs infrastruktúra-fejlesztésen, a KKV-k eszközellátottságán és a társadalom e-befogadóképességének növelésén keresztül• a falusi és az ökoturizmus fejlesztése a helyi adottságok mentén• a hátrányos helyzetű népesség felzárkóztatása, humánerőforrásfejlesztés• közösségi összefogást és önfenntartást elősegítő helyi kezdeményezések támogatása• önellátó és önfenntartó képesség erősítése, a falusi önellátó gazdálkodás támogatása

3. stratégiai (területi) cél: Dél-Heves és a Tisza-tó térségének helyi értékekre épülő fejlesztése

- a gazdag nap-, szél- és geotermikus, valamint biomassza energiapotenciál kiaknázása
- a digitális társadalom fejlesztése, az információs infrastruktúra-fejlesztésen, a KKV-k eszközellátottságán és a társadalom e-befogadóképességének növelésén keresztül
- hátrányos helyzetű társadalmi rétegek felzárkóztatása
- szociális gazdaság kialakítása, önellátó társadalom kialakításának az ösztönzése
- a táji és települési környezet javítása
- integrált vízgazdálkodás és fenntartható táji rendszerek kialakítása
- a Tisza-tó ökológiai rendszeréhez és társadalmához alkalmazkodó gazdasági struktúra létrehozása

4. stratégiai cél: Kítőrészi pontokra épülő gazdaságfejlesztés

- innovációs tevékenységek hatékonyságának és elterjedésének az erősítése
- megújuló energiaforrások térnyerésének elősegítése
- biomassza alapú energiatermelő berendezések működtetéséhez szükséges tüzelőanyag biztosítását célzó kapacitások létrehozásának támogatása
- megújuló energiaforrások hasznosítását célzó beruházások támogatása
- kisebb lakóközösségek megújuló energiahasználatának ösztönzése
- épületfelújítási programok során az energiahatékonyság fokozása
- új innovatív megoldásokkal a helyi gazdaság élénkítéséhez való hozzájárulás
- a turisztikai infrastruktúra térségi összehangolt fejlesztése
- vállalkozói és fogyasztói tudatosságra épülő gazdaságstratégiai szemléletváltás

5. stratégiai cél: Helyi adottságokra épülő vidékfejlesztés, foglalkoztatás-centrikus agrárvertikum

- az együttműködés fokozása értékesítési láncokkal
- technológiai fejlesztések a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás jegyében
- tájhasználatához igazodó agrárszerkezet kialakítása
- a vidéki gazdaság energiabiztonságának növelése
- élhető és vonzó vidéki világ kialakítása, a lakosság helyben tartása
- helyi élelmiszerekre épülő közétkeztetés
- fogyasztói tudatosság növelése

- helyi termékek piacra jutásának támogatása
- helyi piacok létrehozása és működtetése
- informatikai rendszerek a helyi élelmiszerek népszerűsítésére és értékesítésére
- helyi erőforrások optimális használata
- megújuló energiaforrások részarányának növelése
- a falusi turizmusban rejlő potenciál kihasználása
- szociális gazdaság fejlesztése a rurális térségekben
- közösségi szolgáltatások erősítése és bővítése
- a vidéki térségek felzárkóztatása a lakosság aktív közreműködésével
- a civil szféra erősítése és a lakosság önszerveződésre való ösztönzése
- a helyi lakosság speciális tudásának megőrzése, átadásának elősegítése
- a vidéki természeti és kulturális örökség védelme

6. stratégiai cél: Érték- és egészségtudatos, szolidáris, innováció fogadására nyitott társadalom

- helyi és lokális értékek ápolása a sport területén is
- sporttáborok támogatása, erdei iskolák korszerűsítése
- a sport szerepének növelése az egészségmegőrzésben és a szenvedélybetegségek megelőzésében
- a fogyatékkal élők bevonása a sportéletbe, azáltal az integráció elősegítése
- a lakosság felvilágosítását szolgáló programok támogatása az egészséges életmód és táplálkozás területén
- földrajzi, (térségi) és szakterületi ellátás-fejlesztési programok kidolgozása és társadalmi együttműködéssel történő megvalósítása
- tartósan munka nélkül lévőknek komplex felzárkóztatási és támogatási programok
- a szegénység és a gyermekszegénység csökkentése
- a leszakadó rétegek foglalkoztathatóságát célzó programok
- a települések és térségek megtartóerejének erősítése
- célzott programok roma gyerekek fejlesztésére és munkaerő-piaci hátrányaik csökkentésére a szocializációs és szociokulturális hátrányok leküzdése érdekében
- gyermekek esélyteremtő szolgáltatásokhoz való hozzáféréseinek erősítése
- szociális városrehabilitáció és a szociális lakhatás támogatása
- szociális gazdaság fejlesztése, helyi szociális gazdasági programok, szervezetek létrehozásának ösztönzése

- önfenntartó településprogramok, helyi közösségek fejlesztése
- civilszervezetek és egyházak szociális tevékenységének támogatása
- prevenció és a bűnmegelőzéssel kapcsolatos ismeretek növelése, a bűnözői életpálya kialakulásának megelőzése
- a család mint a társadalom alapegységének megerősítése
- rugalmas munkaidő a munkahelyeken, rész- vagy távmunka bevezetésének elősegítése
- közösségi-társadalmi innovációk létrehozásának és adaptációjának ösztönzése
- helyi identitástudat fejlesztésének támogatása a tananyagfejlesztésben
- az önbecsülés és a helyi, térségi és nemzeti tudat és összetartozás erősítése a közösségi művelődés eszközeivel

7. stratégiai cél: Erős várostérségek, élhető vidék, fenntartható környezet és térszerkezet

- a közösségi közlekedés fejlesztése és kerülőutak építése a különböző közlekedéssel összefüggő káros hatások csökkentése céljából
- vízbázisok védelme, ár- és belvízvédelem
- korszerű szennyvíz-elvezetés és -kezelés
- hatékony hulladékgazdálkodás, a hulladék mennyiségének csökkentése
- a levegőszennyezés és a zajterhelés csökkentése
- természetvédelmi területek megóvása
- környezetvédelmi előírások racionalizálása
- környezetbarát energetikai fejlesztések, környezeti beruházások megvalósítása
- fenntartható település- és térszerkezet
- területi fejlettségi különbségek kiegyenlítése
- nagyvárosok innovációs potenciáljának fejlesztése
- közösségi, civil szerveződések támogatása, önszerveződés erősítése
- az elmaradott térségek felzárkóztatása
- integrált területi együttműködések és közösségvezérelt helyi fejlesztések kidolgozása
- az információkhoz való egyenlő esélyű hozzáférés biztosítása az infokommunikációs fejlesztések alkalmával
- elektronikus közszolgáltatások minél szélesebb körben való elérhetővé tétele

Forrás: saját szerkesztés HMTFK 2013 alapján.

Megállapíthatjuk, hogy a 3. táblázatban összegyűjtött – a stratégiai célokhoz kapcsolódó célok közül a fenntarthatósággal kapcsolatos – részcélok mennyisége és azoknak a térségi fenntarthatósági kritériumokkal való összecsengetése hiánytalan. Az 1. táblázatban szereplő kritériumok mindegyike szerepel a HMTFK 2014–2020 átfogó vagy stratégiai céljainak valamelyikében, sőt egyes kritériumok bizonyos területek esetében visszatérően megjelennek.

Az említett stratégiai célokat tíz horizontális célkitűzés is támogatja, amelyek együttesen a fejlesztésekhez szükséges gazdasági, humán-, társadalmi és természeti tőkét hivatottak folyamatosan, növekvő mértékben és egymással harmonikusan összehangolva biztosítani. Elmondhatjuk, hogy a Heves megyei koncepció célrendszere ezeken a horizontális elveken nyugszik, ahogy ez a célrendszer összefüggéseit bemutató 2. ábrán is jól látszik. A következőkben azt tárgyaljuk, hogy a fenntarthatóság felé való átmenet négy kulcsterülete szerint csoportosított horizontális célok milyen tartalommal bírnak, és milyen részcélokat tartalmaznak a Heves megyei koncepcióban a 2014–2020 közötti tervezési időszakra (4. táblázat).

4. táblázat. A térségi fenntarthatóság kritériumai a HMTFK horizontális célkitűzéseiben

Humántőke	Tehetséggondozás: <ul style="list-style-type: none"> • magas színvonalú képzés nyújtása a szellemi potenciál erősítése céljából • a végzetek megyében tartása • megyén kívüli tehetséges fiatalok megyébe vonzása • a tehetséges fiatalok számára életpályaprogram kidolgozása
	Munkakultúra: <ul style="list-style-type: none"> • a munkakultúra a fenntartható fejlesztés egyik alapfeltétele • fejlesztendő területek: a nyelvtudás, a kommunikáció, a kockázatvállalás, a felelősségvállalás, az együttműködés, a motiváció és a problémamegoldó képesség
Természeti tőke	Fenntartható „zöld megye”: <ul style="list-style-type: none"> • természettel harmóniában élő társadalom • társadalmi tudatosság

	<ul style="list-style-type: none"> • helyi társadalomért felelős gazdasági szféra
	<p>Életminőség:</p> <ul style="list-style-type: none"> • környezeti és természeti rendszerek megóvása és körültekintő fejlesztése • élhető környezet kialakítása • az erőforrások, a természeti és az épített környezet fenntartható védelme és fejlesztése • anyag- és energiahatékonyság megvalósítása
Gazdasági tőke	<p>Innováció:</p> <ul style="list-style-type: none"> • képesség- és tudásalapú innovációk • az IKT-kultúra fejlesztése a KKV-szektorban • a kutatóhelyek és a vállalati szektor együttműködésének javítása • szociális gazdaság, elsősorban „low-tech” tevékenységekre
	<p>Versenyképesség:</p> <ul style="list-style-type: none"> • természeti adottságokban rejlő lehetőségek kihasználása • munka és megélhetés biztosítása kevésbé iskolázott munkavállalók számára is • bioenergia hasznosítása • iskoláztatás, a fiatalok lakosságának az iskolarendszerbe való integrálása • a megye népességmegtartó erejének javítása • demográfiai folyamatok mérséklése
	<p>Hatékonyság:</p> <ul style="list-style-type: none"> • időhatékonyság, költséghatékonyság, fenntarthatóság • szakmai és lakossági nyilvánosság, minél több információ eljuttatása a szakma képviselőinek és a lakosságuk is • munkaerő-hatékonyság
Társadalmi tőke	<p>Együttműködés:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a társadalmi folyamatokban • a gazdaságfejlesztés területén • a turisztikai ágazatban • a megye külső kapcsolataiban • az agráriumban • az ár- és belvízvédelemben • a hulladékgyűjtésben • a humán erőforrás képzésében és továbbképzésében

<p>Esélyegyenlőség:</p> <ul style="list-style-type: none"> • az esélyegyenlőségi célcsoportok kilátásainak növelése • az elszegényedett rétegek felemelkedése • a kisebbségek és szociálisan hátrányos helyzetű csoportok társadalmi felzárkózása és integrációja • térségi esélyegyenlőség erősítése • az információhoz és a tudáshoz való hozzájutás esélyeinek megteremtése
<p>Információs társadalom:</p> <ul style="list-style-type: none"> • alkalmazkodás a gyors technológiai fejlődéshez • a digitális szakadék és digitális írástudatlanság felszámolása • az innovatív szemlélet erősítése • a megújulni képes társadalom kialakulásának előmozdítása

Forrás: saját szerkesztés HMTFK 2013 alapján.

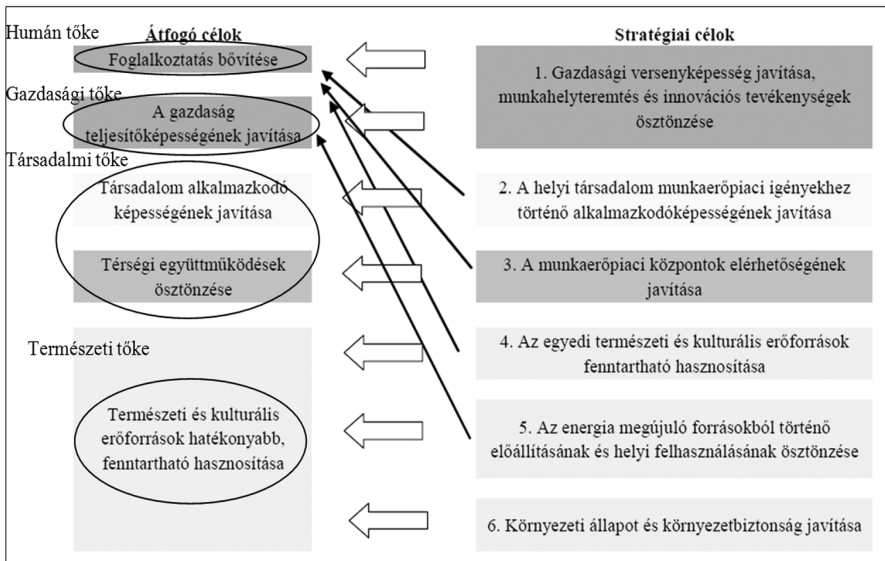
A HMTFK 2014–2020 továbbá üzeneteket is megfogalmaz a gazdasági szereplők, az állampolgárok, a családok, a községek, a városok, az egyházak, a jogalkotók és a jogalkalmazók számára, mely üzenetekre részletesen nem térünk ki, azonban ezekről is elmondhatjuk, hogy a bennük foglaltak legalább 50%-ban a fenntarthatóság felé történő átmenet megvalósítását célozzák.

Fenntarthatósági szempontok a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Területfejlesztési Koncepcióban

Borsod-Abaúj-Zemplén megye átfogó stratégiai célja, hogy „*ipari hagyományaira, potenciális munkaerő-kínálatára, kiváló természeti adottságaira építve, földrajzi elhelyezkedéséből adódó előnyeit kihasználva elérje, hogy a megye versenyképessége 2020-ig a megyék átlaga feletti mértékben erősödjön*” (BAZMTFK 2013. 4). Ezzel egy olyan ambiciózus jövőképet állít fel, mely hozzásegíti a megyét ahhoz, hogy „Borsod elmaradottságot és a nehézipari-bányászati örökség kedvezőtlen hatásait magán viselő képét dinamikusan fejlődő, jövőorientált ipari térség képe foglalja el a köztudatban” (BAZMTFK 2013. 3). A jövőkép további elemzésével nem foglalkozunk, bár meg kell jegyeznünk, hogy egyes részeinek (például „a megye energiafelhasználásának több mint fele megújuló energiaforrások – elsősorban bio-

massza, ezt kiegészítve nap, szél, geotermia és egyéb korszerű technikák alkalmazásával – hasznosításával és a szénbányászaton alapuló saját energia-előállítás révén valósul meg”) megvalósíthatósága, figyelembe véve a jelenlegi országos tendenciákat, igen komoly kihívás.

A BAZMTFK (2013) célrendszere, a Heves megyei koncepcióhoz hasonlóan, az előírtaknak megfelelően épül fel: az átfogó célok teljesítéséhez stratégiai és horizontális célok kerültek meghatározásra, ugyanekkor ez utóbbi csak a dokumentum legvégén található, ami, véleményünk szerint, nehezíti a célok egységét és átláthatóságát. A magyar fenntarthatóság felé vezető út négy kulcsterülete megjelenik a célrendszerben, bár annak konkretizáltsága elmarad a Heves megyei koncepcióhoz képest (3. ábra). A célrendszerben található 6 stratégiai célkitűzés jól támogatja az 5 átfogó célt, a várható hatások egyértelműek, bár az ok-okozati kapcsolatok (az oksági irányok) nem minden esetben világosak, több esetben az egyirányú jelölések helyett célszerűbbnek tartanánk az oda-vissza kapcsolatok hangsúlyozását (például a gazdaság teljesítőképességének javítása befolyásolja a gazdasági versenyképességet és vice versa).

Forrás: saját szerkesztés BAZMTFK 2013. 6. alapján.

3. ábra. A Borsod-Abaúj-Zemplén megye koncepció célrendszere

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy a fenntarthatósági kritériumok miként jelennek meg az átfogó, stratégiai, illetve a horizontális célokat tekintve. Az 5. táblázatban kiemeltük (dőlt betűvel jelezve) a koncepcióban tetten érhető, fenntarthatóságot közvetlenül szolgáló kritériumokat.

5. táblázat. Fenntarthatósági kritériumok a BAZMTFK átfogó céljait tekintve

<p>1. átfogó cél: Foglalkoztatás bővítése</p> <ul style="list-style-type: none"> • jelentősen bővüljön a foglalkoztatás, mind a növekvő számú, a nemzetközi munkamegosztásban exportteljesítménye vagy beszállítói kapcsolatai miatt részt vevő KKV-k, mind a betelepülő nemzetközi vállalatok tevékenysége nyomán • a jól képzett közép- és felsőfokú végzettségű munkaerő megtartása • a megye külső és belső perifériáin élő, hátrányos helyzetben levő társadalmi csoportok bevonása a munka világába → <i>nemzedékek közötti igazságosság és társadalmi egyenlőség; társadalmi kohézió; társadalmi méltányosság</i> <p>Indikátor 1: 10% alá csökkenteni a munkanélküliségi rátát a megyében 2020-ra</p>
<p>2. átfogó cél: A gazdaság teljesítőképességének javítása</p> <ul style="list-style-type: none"> • a megyében megtelepedő vállalkozások innovációs teljesítményének növelése (különös tekintettel a gépipar, vegyipar, mechatronika, szén- és energiaipar, elektrotechnika vállalkozásai által teremtett gazdasági értékre) <p>Indikátor 2: a bruttó hozzáadott érték 2020-ra legalább 75%-kal haladja meg a 2010-es értéket, folyó áron számítva</p> <p>Indikátor 3: az SZJA Alapnak a megye és az ország közötti különbség megszűnjen 2020-ra (2010-ben az országos átlag 90%-a)</p>
<p>3. átfogó cél: A társadalom alkalmazkodóképességének javítása</p> <ul style="list-style-type: none"> • a túlnyomórészt külső és belső (pl. nagyvárosi) perifériákon élő, halmozottan hátrányos helyzetű csoportok képességének javítása (képzettsége, egészségi és mentális állapota, motivációja) azért, hogy érdemi szereplőivé válhassanak a bővülő munkaerőpiacnak → <i>nemzedékek közötti igazságosság és társadalmi egyenlőség; tudásalapú térségfejlesztés</i> • a szegénység és a szociális kizáródás újratemelődésének megakadályozása, illetve a területi hátrányok és a szegregációs jelenségek

mérséklése → *nemzedékek közötti igazságosság és társadalmi egyenlőség; társadalmi kohézió; társadalmi méltányosság*

Indikátor 4: az ezer foglalkoztatottra vetített szociális segélyezették számának megfelelése az országos átlaghoz viszonyítva. Csökkenjen a szegénységben és társadalmi kizáródásban élők aránya, különös tekintettel a roma népességre

4. átfogó cél: Természeti és kulturális erőforrások fenntartható hasznosítása

- fenntartható és integrált módon történő hasznosítása a gazdag természeti és kulturális örökség elemeinek, kiemelten az energiatermelés, a turizmus, valamint a mezőgazdaság és élelmiszeripar területén → *helyi és térségi fenntarthatóság; értékőrző, diverzifikált gazdálkodás; tudatos élelmiszertermelés és -fogyasztás; újrahasznosítás és erőforrás-hatékony-ság; természetmegőrző térségfejlesztés; ágazati integráció*
- a vidéki térségek ökológiai-társadalmi-gazdasági funkciójának fenntartása → *vonzó vidéki világ*

5. átfogó cél: Térségi együttműködések ösztönzése

- gazdasági fejlődés és társadalmi megújulás a térségközpontokon kívül – a kisebb, a főbb közlekedési tengelyektől távolabbi perifériák elérése → *élhető városok; vonzó vidéki világ*
- erősödő együttműködés a területi szereplők és szervezetek között az egyes közszolgáltatások ellátásában

Forrás: saját szerkesztés BAZMTFK 2013. 4. alapján.

Az átfogó célok rendszerében megjelenik ugyan a gazdaság–társadalom–természet hármasa, de – véleményünk szerint – ezek nem alkotnak szerves egységet, további feladatokkal egészülnek ki. A fenntarthatósági kritériumok megjelenése nem teljes körű, illetve átfedések is vannak (például a nemzedékek közötti igazságosság és társadalmi egyenlőség alapelve több helyen is felbukkan).

6. táblázat. Fenntarthatósági kritériumok a BAZMTFK stratégiai céljait tekintve

1. stratégiai cél: Gazdasági versenyképesség javítása, munkahelyteremtés és innovációs tevékenységek ösztönzése → *térségen belüli termelési együttműködések; tudásalapú térségfejlesztés*

- Technológiai park, high-tech zóna létrehozása (a felsőoktatási intézmények és a tágabb térségben működő, illetve megtelepedő gazdasági szereplők kapcsolatainak elmélyítése)
- Térség-, illetve ágazatspecifikus fejlesztések (klaszterek, vállalati együttműködések és helyi beszállítói hálózatok kialakulásának ösztönzése, támogatása)
 - o Borsodi tengely térsége: Miskolc-Tiszaújváros-Kazincbarcika-Ózd térsége
 - o Zemplén és Tokaj-hegyalja térsége
 - o Abaúj-Cserehát térsége
- Gazdaságfejlesztés finanszírozási rendszerének megújítása (pénzügyi ösztönzők nyújtása a beruházások és a foglalkoztatás bővítéséhez, valamint a vidéki kistelepülések népességmegtartó képességének támogatása)
 - o az élelmiszeripar, feldolgozóipar, vegyipar, kohászat, fémfeldolgozás, gépipar (kiemelten a járműiparhoz kapcsolódóan), környezetipar: energiaipar, víztermelés, hulladékgazdálkodás, logisztika, turisztika ágazat fejlesztése
- Gazdaságfejlesztést ösztönző intézményrendszer kialakítása
- Logisztikai bázis fejlesztése (logisztikai beruházások az alábbi települések körzetében preferáltak: Mezőkövesd, Miskolc, Tiszaújváros, Sátoraljaújhely, Tornyosnémeti)
- Vidéki térségek fejlesztése
 - o Az Edelenyi, Encsi, Ózdi, Sárospataki, Szerencsi, Szikszói, Abaúj-Hegyközi, Bodrogi, Mezőcsáti, Tokaji kistérségekben fejlesztési célú adókedvezmények és foglalkoztatási ösztönzők (szociális hozzájárulási adókedvezmény új munkaerő 3 éves foglalkoztatásához), valamint beruházási és munkahely-teremtési támogatások nyújtása.
- Egyéb gazdaságfejlesztést támogató tevékenységek (informatikai infrastruktúra szűk keresztmetszeteinek feloldása, a szlovák–magyar gazdasági együttműködés fejlesztése)

<p>2. stratégiai cél: A helyi társadalom munkaerő-piaci igényekhez történő alkalmazkodóképességének javítása → <i>nemzedékek közötti igazságosság és társadalmi egyenlőség; tudásalapú térségfejlesztés; társadalmi méltányosság</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • Gazdaság igényeire, piaci kihívásokra rugalmasan reagáló képzési, szakképzési rendszer működtetése (javítani a megye lakosságának képzettségi szintjét) • Leszakadó csoportok felzárkóztatása (az egyéni esélyek egyenlőségének biztosítása a speciális célcsoportok (pl. a periférián élők, idősek, fiatalok, mélyszegénységben élők, romák stb.) igényeit, lehetőségeit és motíváltóságát szem előtt tartó közösségi foglalkoztatási programokkal, melyet támogat a piaci alapú foglalkoztatást ösztönző állami-önkormányzat-segélyezési rendszer is) • Egészségi állapot javítását szolgáló programok és intézményrendszeri fejlesztések • Szociális ellátási kapacitás bővítése és újszerű megoldások alkalmazása
<p>3. stratégiai cél: A munkaerő-piaci központok elérhetőségének javítása</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Közösségi közlekedés fejlesztése (vasúti elérhetőség javítása, előváros jellegű közösségi közlekedés fejlesztése) • A közösségi közlekedési rendszer fejlesztésénél a környezetkímélő megoldások, az akadálymentesítés és az utasbarát-szolgáltatások biztosítására különös figyelmet kell fordítani • A határon átnyúló közlekedési útvonalak fejlesztése, így többek között a Miskolc–Kassa autópálya megépítése, mely részben hozzájárul az érintett utak menti települések környezeti terhelésének csökkentéséhez • A megyei főutak hálózatának továbbfejlesztése, a rossz minőségű mellékutak korszerűsítése, a megyén belüli elérhetőség javítása • Miskolc keleti kapun közlekedési folyosó áteresztőképességének javítása
<p>4. stratégiai cél: Az egyedi természeti és kulturális erőforrások fenntartható hasznosítása → <i>tudatos élelmiszertermelés és -fogyasztás; természetmegőrző térségfejlesztés; értékvédő gazdálkodás a megújuló erőforrásokkal; élhető városok; vonzó vidéki világ</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • Természeti és kulturális örökségértékek turisztikai célú fenntartható hasznosítása (a turisztikai vonzerők és szolgáltatások együttes, összehangolt, térségi alapú fejlesztése, különös tekintettel a világörökségi területekhez kapcsolódóan)

- Zöldség- és gyümölcsstermesztés, állattenyésztés, valamint a helyi, tájjellegű élelmiszer-ipari termékek kisipari előállítása (a hőenergia hasznosítására és hatékony vízgazdálkodási rendszerekre építő integrált zöldség- és gyümölcsstermesztési, valamint ehhez kapcsolódóan raktározási, értékesítési és feldolgozási rendszerek kialakítása; az állattenyésztés kapacitásainak a bővítése és az állattartó telepek modernizálása; a hagyományos ártéri tájgazdálkodás folytatása és a vizes élőhelyek ökológiai tájrehabilitációja, a mezőgazdasági területek természeti adottságoknak megfelelő használata és az agrárturizmus fejlesztése.
- Felszín alatt található nyersanyagok energetikai célú hasznosítása (bányászat és nehézipar fejlesztése)

5. stratégiai cél: Az energia megújuló forrásokból történő előállításának és helyi felhasználásának ösztönzése → *takarékosság a kimerülő készletekkel; értékvédő gazdálkodás a megújuló erőforrásokkal; újrahasznosítás – erőforrás-hatékonyság*

- a megújuló energiaforrások hasznosítása a térségi decentralizált energiatermelő, -tároló, -elosztó és -integráló rendszerek létrehozásával (biomassza alapú energiatermelés; „1 falu – 1 MW” program folytatása; decentralizált megújuló energiaforrást hasznosító intelligens mikrohálózat (smart grid) mérlegkörének megvalósítása a megyében; szélenergia létesítése; vízenergia hasznosításának bővítése; földhő hasznosítása hőszivattyús fűtési rendszerek elterjesztésével, hőszivattyúgyártás telepítésével)
- az energiafogyasztás csökkentésének és a megújuló energiaforrások alkalmazásának ösztönzése a lakosság, az intézmények és a vállalkozások körében, illetve az energiavesztés minimalizálása a fogyasztó és termelő rendszereknél

6. stratégiai cél: Környezeti állapot és környezetbiztonság javítása → *szennyezés-megelőzés, minimalizálás; újrahasznosítás – erőforrás-hatékonyság*

- az ipari hulladék újrahasznosítási arányának növelése
- ár- és belvízvédelmi beavatkozások megvalósítása, belterületi csapadékvíz-elvezető rendszerek kiépítése; a hullámtéri területek kitérítése, a folyókat kísérő természetes társulások területének kibővítése, belvizek elleni védekezés; tározók, záportározók rekonstrukciója
- a települési környezet minőségének javítása, különös tekintettel a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok által lakott lakókörnyezeti területekre

- természeti, táji és kulturális örökségértékek megóvása; magas minőségű környezet fenntartása, ami egyrészt foglalkoztatást is biztosít a helyi lakosoknak, illetve megőrzi a vidék vonzerejét
- szennyvízkezelési programok folytatása, tájrehabilitáció
- biodiverzitás megőrzése

Forrás: saját szerkesztés BAZMTFK 2013 alapján.

A 6. táblázatban a BAZMTFK (2013) stratégiai céljait mutatjuk be, kiegészítve a kapcsolódó fenntarthatósági kritériumokkal. A stratégiai célok esetében már jelentősebb arányban megtalálhatók a fenntartható fejlődés megvalósításához elengedhetetlen kritériumok, és – az átfogó célokkal együttesen – kijelenthető, hogy azok megléte előremutató, bár nem teljes körű. Az alábbi kritériumok hiányoznak: globális fenntarthatóság (a horizontális célkitűzéseknél már jelen van); gondosság és önzetlenség; etikus működés; ökológikus fejlesztések (a horizontális célkitűzéseknél már jelen van); tovagyrűző hatások minimalizálása; dematerializáció; integrált termékpolitika; decentralizált fejlesztések; „Termelj helyben, fogyassz helyben!”, „Dolgozz helyben!”, minőségi termékek, innováció; szolidaritás, területi kohézió; társadalmi participáció (a horizontális célkitűzéseknél már jelen van); helyi ökoszociális érdekelttség és társadalmi felelősségvállalás.

7. táblázat. Fenntarthatósági kritériumok a BAZMTFK horizontális jellegű fejlesztési céljait tekintve

- fenntartható környezet- és tájhasználat (a természeti értékek védelme, vízbázisok védelme, a levegőszennyezés csökkentése, a hulladékok keletkezésének mérséklése)
 - a megyei, illetve települési rendezési tervek figyelembevétele
→ *helyi és térségi fenntarthatóság; globális fenntarthatóság; természetmegőrző térségfejlesztés; ökológikus fejlesztések; újrahasznosítás – erőforrás-hatékonyság; takarékoság a kimerülő készletekkel*
 - barnamezős területek hasznosítása, illetve a használaton kívüli épületek, területek újrahasznosítása a zöld mezős beruházások helyett
 - hátrányos helyzetű társadalmi csoportok bevonása (esélyegyenlőség) a fejlesztésekbe, illetve a fejlesztések hatásainak szétterítése → *társadalmi*

méltányosság; nemzedékek közötti igazságosság és társadalmi egyenlőség; társadalmi participáció

• korszerű információs és kommunikációs technológiák (ICT) alkalmazása, mely során biztosítani kell az információknak a hátrányos társadalmi csoportokhoz való eljutását → *tudásalapú térségfejlesztés*

Forrás: saját szerkesztés BAZMTFK 2013. 18. alapján.

A 7. táblázat a BAZMTFK (2013) horizontális célkitűzéseit mutatja be, illetve a kapcsolódó fenntarthatósági kritériumokat. Kijelenthető, hogy ezek a célok jól támogatják a stratégiai feladatvállalásokat, a fenntarthatósági kritériumok köre tovább bővül.

Összességében elmondható, hogy a dokumentum koherens az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptióval (az ott megfogalmazott stratégiai célokkal), ugyanakkor a fenntartható fejlődés megvalósításához szükséges lépéseknek csak egy részét tartalmazza. Ennek ellenére előremutató, hogy bár nem a fenntarthatósági kritériumok alapján készült el, azért számos alapelv megtalálható benne, melyek megvalósítása is komoly előrelépés lenne a megye jóléte szempontjából.

A Heves Megyei és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Területfejlesztési Konceptió között feltárt (jelentős) eltérések

A térségi fenntarthatóság egyik kiemelt kritériuma a „Gondosság és önzetlenség”, mely biztosítja „a jó gazda gondossága elvének az érvényesülését, de ne sértse más közösségek (pl. az érintett területekkel szomszédos térségek) értékeit és érdekeit, nem vezethet a területi különbségek növekedéséhez”, illetve a „Decentralizált fejlesztések”, mely szerint „a térségi fejlesztéspolitikák nem vezethetnek a vállalkozások indokolatlan koncentrációjához, és elő kell segíteni a vállalkozások sokszínűségét, versenyegyenlőségét, a helyi gazdálkodás és kereskedelem feltételeinek javítását” (Pálvölgyi–Csete 2011. 472). E tekintetben jelentős különbség van a két koncepció között. Rövid távon a BAZMTFK kevésbé összpontosít a területi egyenlőtlenségek kiegyenlítésére, elsősorban a „növekedésre képes központok” fejlesztését, támogatását hangsúlyozza: „a megye jelenlegi helyzetéből való érdemi és tartós hatá-

sú elmozdulás csak a belső adottságokra – erősségekre – épített, azok továbbfejlesztésére összpontosító stratégiával érhető el” (BAZMTFK 2013. 4). A koncepció szerint koncentrált fejlesztésekkel érhető el a munkaananyag két legfontosabb, átfogó célja, a foglalkoztatás bővítése és a hozzáadott érték növelése. Ezzel szemben a HMTFK három, jól elkülöníthető részre osztja Heves megyét, és önálló – az átfogó célokhoz jól illeszkedő – stratégiai célokat határoz meg (HMTFK 2013. 5).

A BAZMTFK az eredmények mérhetősége felé tesz egy lépést: az átfogó céloknál 4 indikátort határoz meg, amelyek 2020-as céldátummal való teljesülését prioritásként értékeli. A HMTFK nem tartalmaz számszerűsíthető indikátorokat; ez a fenntarthatóság szemléletével magyarázható, amely sokkal inkább a minőségre helyezi a hangsúlyt, szemben a mennyiségi mutatókkal.

Komoly különbség a két koncepció között a stratégiai célokban figyelhető meg: míg a BAZMTFK itt is horizontális megközelítést alkalmaz, addig a HMTFK földrajzi alapú megoldásokat fogalmaz meg. Vagyis ez utóbbi a stratégiai célokat területi egységenként, azaz differenciáltan közelíti meg, más és más irányba kívánja a Hatvan-Gyöngyös-Eger, az Észak-hevesi térség és a Dél-Heves – Tisza-tó tengelyt fejleszteni, ami természetesen a megvalósításhoz szükséges lépéseket is érinti (más-más teendők vannak egy „természetközpontú” és egy gazdasági tengely típusú fejlesztés esetében). A BAZMTFK a területi részegységekre (Borsodi tengely térsége; Miskolc-Tiszaújváros-Kazincbarcika-Ózd térsége; Zemplén és Tokaj-hegyalja térsége; Abaúj-Cserehát térsége) vonatkozó fejlesztési célokat egy külön alfejezetbe sűríti.

Összefoglaló

A szakmai és tudományos elemzések alapján megállapíthatjuk, hogy nincs egyetlen általános fenntarthatósági értékrend, a tanulmányban említett kritériumok és szempontok is csak egyfajta szemléletmódot képviselnek, az ellenőrzést segítik és viszonyítási alapul szolgálnak. Jelen tanulmányban a fenntarthatósági szempontok meglétét vizsgáltuk és azok kapcsolódását az egyes fejlesztendő területekhez. Azt azonban, hogy a megyei területfejlesztési koncepciókba foglalt térségi fenntarthatósági kritériumokat mennyire sikerül majd a programokba átültetni,

milyen hatásaik lesznek, és ezen célok megvalósítása mennyiben járul hozzá a fenntarthatóság felé való átmenet megvalósításához, csak évek múlva tudjuk elemezni és értékelni, és akkor sem biztos, hogy pontos választ tudunk adni arra a kérdésre, hogy hol is „járunk” a fenntartható térségfejlesztés útján. Egyet azonban bizton állíthatunk: ha figyelembe vesszük a fenntarthatósági kritériumokat, és területfejlesztési céljainkat ezek alapján próbáljuk meg elérni, akkor jó irányba haladunk.

Irodalomjegyzék

BAZMTFK 2013. *Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Területfejlesztési Konceptiója (munkaanyag)*. http://www.baz.hu/content/cont_510904de8203c2.49102793/BAZ_megye_konc_jav_20130219.pdf, letöltve: 2013.04.27.

Bujdosó, Z.–Dávid, L.–Kovács, T. 2013. Regional policies in the European Union with special regard to Central Europe. In: *Education and awareness-raising – the key to understand EU enlargement process. Express your voice – Challenges and benefits of future EU enlargements*. Bydgoszcz: University of Economy in Bydgoszcz, 234–241.

Csete, M. 2009. *A fenntarthatóság kistérségi vizsgálata*. Doktori értekezés. Budapest: Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Doktori Iskola.

Kovács, T. 2012. *Fejlesztéspolitika a demográfia szorításában: a zsugorodó térségek és városok problematikája*. Eger: Líceum Kiadó.

HMTFK 2013. *Heves Megye Területfejlesztési Konceptiója 2014–2020 – vitaanyag (társadalmasítás előtti verzió), 2013. február 28*. http://www.hevesmegye.hu/files/konceptio/HMTFK_jm_v2.37.pdf, letöltve: 2013.04.27.

OFTK 2012. *Nemzeti Fejlesztés 2020 – Az Országos Fejlesztési Konceptió és az Országos Területfejlesztési Konceptió társadalmasítási egyeztetési változata – vitaanyag*. http://www.nth.gov.hu/files/download_files/504/oftk_tarsadalmi_egyeztetes_1217.pdf, letöltve: 2013.04.25.

Pálvölgyi, T.–Csete, M. 2011. A fenntarthatóság felé való átmenet lehetőségei Magyarországon. *Gazdálkodás* 55(5), 467–478.

Ruszkai, Cs.–Kovács, T. 2013. The Community Initiative LEADER I

and the implementation and results of the Hungarian Pilot LEADER programme in rural development. In: Szymañska, D.–Biegañska, J. (eds.): *Bulletin of Geography. Socio-economic Series No. 19*. Toruñ: Nicolaus Copernicus University Press, 87–97.

Szlávik, J. 2005. *Fenntartható környezet- és erőforrás-gazdálkodás*. Budapest: KJK Kerszöv Kiadó.

Szlávik, J.–Csáfor, H. 2013. Fenntarthatósági szempontok megjelenése a területfejlesztésben – Heves megyei területfejlesztési koncepció példáján. In: Buday-Sántha, A.–Danka, S.–Komlósi, É. (eds.) *Régiók fejlesztése konferencia*. Pécs: PTE, 163–177.
